

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

Број _____

Датум _____

Београд

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Веће научних области правно – економских наука

З А Х Т Е В**за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији**

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач 4. Статута Универзитета у Београду (“Гласник Универзитета“ бр.131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата:

ВЕЛИНКА (РИСТО) ТОМИЋ

(име, име једног родитеља и презиме кандидата)

КАНДИДАТ: **ВЕЛИНКА (РИСТО) ТОМИЋ** пријавила је докторску дисертацију под називом:

(име, име једног родитеља и презиме кандидата)

“ Тржиште рада и социјална искљученост – компаративна анализа на примеру БиХ, Србије и Хрватске “из научне области: **економија**

Универзитет је дана **22.12.2009. године** са својим актом под бр **612-21/192-09** дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила:

“ Тржиште рада и социјална искљученост – компаративна анализа на примеру БиХ, Србије и Хрватске “Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата **ВЕЛИНКЕ (РИСТО) ТОМИЋ**образована је на седници одржаној **08.07.2015. године** одлуком факултета под бројем **2702/1** у саставу:

име и презиме члана комисије	звање	научна област
1. др Биљана Јовановић Гавриловић	редовни професор	економска политика и развој
2. др Горана Крстић	ванредни професор	статистика – економска статистика
3. др Јуриј Бајец	редовни професор у пензији	економска политика и развој

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној дана **28.10.2015. године**.

ДЕКАН

ЕКОНОМСКОГ ФАКУЛТЕТА

Проф. др Бранислав Боричић

Прилог:

1. Извештај комисије са предлогом
2. Акт Наставно-научног већа факултета о усвајању извештаја
3. Примедбе дате у току стављања извештаја на увид јавности, уколико је таквих примедби било

РЕПУБЛИКА СРБИЈА

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

Број:

Датум:

Београд

На основу члана 55. ст. 4. Закона о високом образовању (“Сл. гласник РС” бр. 76/05, 100/07-аутентично тумачење, 97/08, 44/10, 93/12, 89/13, 99/14, 45/2015-аутентично тумачење и 68/2015) и члана 59. Статута Економског факултета Универзитета у Београду, Наставно-научно веће Економског факултета у Београду, на седници одржаној 28.10.2015. године, донело је

ОДЛУКУ

1. Усваја се извештај о оцени докторске дисертације кандидата **ТОМИЋ ВЕЛИНКЕ**, магистра економских наука, под насловом:

“ТРЖИШТЕ РАДА И СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ – КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА ПРИМЕРУ БИХ, СРБИЈЕ И ХРВАТСКЕ“

и одобрава јавна одбрана.

2. Универзитет је дао сагласност на предлог теме докторске дисертације одлуком број 612-21/192-09 од 22.12.2009. године.
3. Кандидат је објавио рад:
Velinka Tomić (2012), Active and passive labor market policies in BiH: macroeconomic analysis and assessment of efficiency, in Monography "New challenges in changing labour markets", p. 153-175, Institute of economic sciences, Belgrade, Serbia;
који је уграђен у рад који је представљен на конференцији „World Bank International conference on shared prosperity, inclusion and jobs in the Western Balkans“, 11– 13 June, 2013, Већићи, Montenegro.
Објављени рад квалификује кандидата за одбрану докторске дисертације.
4. Извештај о оцени докторске дисертације Факултет доставља Универзитету на сагласност.
5. Именује се Комисија за одбрану докторске дисертације у саставу:

др Биљана Јовановић Гавриловић
др Горана Крстић
др Јуриј Бајец

Одлуку доставити:

- Универзитету у Београду
- Члановима комисије
- Кандидату
- Студентској служби
- Служби за опште и правне послове
- Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА
ДЕКАН

Проф. др Бранислав Боричић

РЕПУБЛИКА СРБИЈА

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

Број:

Датум:

Београд

На основу члана 59. и 174. Статута Економског факултета Универзитета у Београду, Наставно-научно веће Економског факултета у Београду, на седници одржаној 08.07.2015. године, доноси

ОДЛУКУ

Продужава се рок за одбрану докторске дисертације кандидату **ТОМИЋ ВЕЛИНКИ**, магистру економских наука, до **30.09.2016.** године

под насловом:

“ ТРЖИШТЕ РАДА И СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ – КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА ПРИМЕРУ БИХ, СРБИЈЕ И ХРВАТСКЕ ”

ментор: проф. др Биљана Јовановић Гавриловић

Одлуку доставити:

- кандидату
- ментору
- Студентској служби
- Служби за опште и правне послове
- Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА
ДЕКАН

Проф. др Бранислав Боричић

На основу Одлуке Наставно-научног већа број 2702 од 10. јула 2015. године одређени смо у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата Велинке Томић, магистра економских наука, под називом „Тржиште рада и социјална искљученост – компаративна анализа на примеру БиХ, Србије и Хрватске“. Пошто смо проучили завршену докторску дисертацију подносимо Већу следећи

РЕФЕРАТ

о завршеној докторској дисертацији

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Кандидат мр Велинка Томић је рођена 1975. године у Грачаници. Економски факултет Универзитета у Београду уписала је школске 1993/1994. године, а дипломирала 2000. на смеру *Маркетинг*. У току студија остварила је просечну оцену 8,00 и оцену 10 на дипломском испиту.

Школске 2000/2001. године уписала је последипломске студије (смер: *Међународна економија*) на Економском факултету у Београду и положила све предвиђене испите са просечном оценом 9,25. Априла 2007. године успешно је одбранила магистарску тезу: "*Сиромаштво у условима транзиције - Искуства Источне Европе и Босне и Херцеговине*".

По завршетку основних студија, септембра 2000. године запослила се у Средњошколском центру „Петрово“ у Петрову, као професор економске групе предмета. У периоду 2004-2006. година радила је као стручни сарадник на Вишој техничкој школи и Саобраћајном факултету у Добоју. Учествовала је у извођењу наставе из следећих предмета: Организација производње, Маркетинг менаџмент и Индустриска економика. Говори енглески и руски језик.

Поред магистарске тезе, кандидат мр Велинка Томић је написала и објавила 11 радова, од којих се 9 непосредно односи на тему докторске дисертације. Радови су публиковани у релевантним научно-стручним часописима, монографијама и зборницима са домаћих и међународних скупова. Стил писања мр Велинке Томић је јасан и прецизан, а реченица добро дефинисана и садржајна. Радови кандидата, својим бројем и квалитетом, сведоче о његовој научној и стручној компетентности.

Докторска дисертација мр Велинке Томић је написана на 329 страна (проред 1,5) и има теоријско-емпиријски карактер. Састоји се од увода, три дела (у оквиру којих има укупно девет глава) и закључка. На крају рада је дат списак коришћене литературе на 20 страна, са укупно 287 библиографских јединица, претежно на енглеском језику, коју највећим делом чине чланци из иностраних научних часописа и монографија. Текст дисертације садржи 70 табела, 71 графикон и 16 слика, који пружају детаљније информације и илуструју текстуалне налазе и закључке, као и 475 фуснота, које представљају адекватну допуну основном тексту.

2. Предмет и циљ дисертације

Тема ове докторске дисертације је врло актуелна, комплексна и деликатна. Покрива два повезана подручја истраживања: тржиште рада и социјалну искљученост, тј. испитује улогу тржишта рада у генерисању и сузбијању социјалне искључености, при чему се у центру пажње налазе три земље са простора бивше СФРЈ – БиХ, Србија и Хрватска. Феномен социјалне искључености у новије време привлачи велику пажњу економиста, али и стручњака из других домена. Према неким мишљењима социјална искљученост је «главни друштвени проблем садашњице, који потискује старе устаљене приступе, посебно сиромаштва и маргинализације».

Друштвена или социјална искљученост није стање, већ процес у којем су одређене групе систематски обесправљене и привремено или трајно искључене са тржишта рада и, неретко, дискриминисане. Дискриминација се врши по основу расе, религије, порекла, пола, старосне доби,

инвалидитета, миграционог статуса или места живљења, тако да се социјална искљученост најчешће јавља међу дугорочно незапосленим, али и расељеним лицима и повратницима, особама ниског нивоа образовања, Ромима, људима са инвалидитетом и руралним становништвом.

Социјална искљученост показује шта се може догодити када појединци или цела подручја пате од комбинације повезаних проблема попут незапослености, ниског нивоа обучености, скромних прихода, неадекватних услова становања, криминогеног окружења, лошег здравља и нарушених породичних односа.

Мада расправе о социјалној искључености нису ограничене на европске земље, искљученост је, ипак, примарно европски концепт. Европска унија (ЕУ) је у значајној мери допринела популаризацији овог феномена уводећи појам социјалне искључености у политички и истраживачки простор. У досадашњим радовима и емпиријским истраживањима феномена социјалне искључености унутар ЕУ, акценат је био управо на искључености са тржишта рада. Разлог томе лежи у чињеници да и незапосленост и смањена социјална давања угрожавају социјалну интеграцију и партиципацију људи.

Иако социјална искљученост има различите видове, најважнијим се сматрају незапосленост, сиромаштво и социјална изолација - компоненте које, у међусобној интеракцији, формирају зачарани круг социјалне искључености. Осим економске депривације, социјална искљученост обухвата и друге видове ускраћености: смањене шансе за запошљавање, недоступност здравствене и правне заштите, неучествовање у социјалним мрежама итд.

Докторска дисертација даје одговор на питање ко је социјално искључен на простору БиХ, Србије и Хрватске, тј. идентификује најугроженије категорије становника у све три посматране земље и пружа увид у размере и профил социјалне искључености. У раду се разматрају и специфична питања у вези са социјално искљученим лицима, те поређењем индикатора социјалне искључености утврђују сличности и разлике у социјалној сфери на нивоу поменутих држава.

Кандидат се у докторској дисертацији детаљно бави проблемом незапослености не само у анализираним земљама, већ и у државама чланцима ЕУ. Рад аргументовано потврђује вишедимензионалну природу феномена незапослености, као и међузависност материјалних и социјално-психолошких последица незапослености, што представља један од основних покретача и узрока социјалне изолације у наведеним земљама. Незапослене особе не само да не остварују неопходну зараду, већ не развијају ни мреже социјалних односа, чиме се умањују и могућности њихове природне интеграције у друштвени живот. Дакле, незапосленост је важан покретач процеса друштвене маргинализације, јер управо неповољан положај појединаца на тржишту рада (нарочито ако је у питању дуготрајна незапосленост) за последицу има сиромаштво и издвојеност из основних токова у друштву, тј. социјалну искљученост.

Релативно висока незапосленост у Европи 90-тих година XX века и неопходност решавања тог проблема утицали су да се, и у најразвијенијим земљама, тржиште рада, односно сузбијање незапосленост нађе у фокусу економске политике, као један од њених приоритетних циљева. Незапосленост је и у земљама које су настале распадом СФР Југославије горући проблем. Његове размере су се повећавале још од седамдесетих година, у почетку умерено, а током деведесетих готово експоненцијално. Као резултат поменутих трендова, у првој деценији 21. века, стопа регистроване незапослености на нивоу новонасталих држава, премашила је 20%.

У бившим југословенским републикама се као микроекономски узроци незапослености препознају затвореност друштвених предузећа, њихова неадекватна реакција на тржишне стимулансе, искључивање конкуренције незапослених и запослених лица итд. Са уласком у процес транзиције битно су промењени постулати друштвено-економског система. У социјализму су државна предузећа запошљавала раднике мимо економских критеријума и када за њиховим радом није постојала стварна потреба. Разлике у надницама и приходима нису биле изражене, а социјални трансфери незапосленим и социјално угроженим лицима се могу оквалитиковати као значајни. Са променама у друштвено-економском систему појавио се вишак радника не само у административним службама (или, на пример, службама набавке), већ и у самом производном процесу. Незапосленост се манифестовала као један од основних проблема транзиције, која је на простору бивше Југославије у правом смислу речи отпочела тек по окончању ратних сукоба

Структурна неравнотежа на тржишту рада је била карактеристична за готово све економије у транзицији, па и за БиХ, Србију и Хрватску, које су у фокусу истраживања ове докторске дисертације. Евидентна је неусклађеност понуде и тражње за радном снагом посматране по занимању, образовању, квалификацијама и регионалном распореду. Подизање ефикасности тржишта рада је императив за све три посматране привреде, јер на флексибилним тржиштима рада отварање нових радних места иде у корак са затварањем постојећих, па нова предузећа апсорбују радну снагу отпуштену из предузећа која смањују пословну активност или се затварају. Дакле, добро развијено тржиште рада ће брже и ефикасније решити проблем образовне, квалификационе или просторне неусклађености понуде и тражње, па ће и тај дисбаланс бити кратког даха.

Основни циљ докторске дисертације је изналажење одговарајућих мера и сагледавање могућности унапређивања ефикасности програма намењених елиминисању или, бар, ублажавању узрока социјалног искључивања са тржишта рада. Истраживање праксе развијених земаља и напреднијих земаља у транзицији указује на неопходност активног приступа решавању овог проблема вођењем адекватне политике запошљавања, као и социјалне политике, уз подржавање привредног раста који почива на здравим и стабилним основама.

Посебан циљ рада је указивање на важност борбе против дискриминације на тржишту рада, што доприноси повећању радне снаге и јачању социјалне кохезије; истицање неопходности сузбијања незваничне економије и неформалног тржишта рада као извора раста у свим земљама у транзицији; осветљавање улоге државе у подстицању економског раста и обезбеђивању људског (хуманог) развоја, као и заштити угрожених група у друштву.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Кандидат се приликом израде докторске дисертације држао основних истраживачких хипотеза које су постављене у фази пријаве теме. На основу анализе релевантне теоријске и емпиријске литературе, као и на основу резултата сопственог емпиријског истраживања, у раду су тестиране следеће хипотезе:

Хипотеза 1: Дугорочна незапосленост има за последицу сиромаштво и социјалну изолацију. Примарни покретач процеса друштвене маргинализације је неповољан положај појединаца на тржишту рада. Развој тржишта рада и његових институција је предуслов за елиминисање једног од најзначајнијих узрока социјалне искључености.

Хипотеза 2: Програми политике запошљавања (и социјалне политике), који уважавају мултидимензионалну природу феномена социјалне искључености, могу створити реалне претпоставке за ублажавање акутне изолације у земљама у транзицији. Основна претпоставка је да се преко правилно одабраних индикатора могу анализирати и економске и некономске димензије социјалне искључености.

Хипотеза 3: Социјална искљученост се најчешће јавља међу дугорочно незапосленим, али и расељеним лицима и повратницима, особама ниског нивоа образовања, Ромима, особама са инвалидитетом и руралним становништвом.

Хипотеза 4: Социјална искљученост је процес у којем су одређене групе систематски обесправљене и привремено или трајно искључене са тржишта рада, јер су дискриминисане на основу расе, религије, порекла, пола, старосне доби, инвалидитета, миграционог статуса или места живљења.

Хипотеза 5: Побољшањем координације међу постојећим социјалним програмима и програмима политике запошљавања, као и пажљивим преусмеравањем расхода могу се остварити значајни резултати у сузбијању социјалне искључености.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Поред увода и закључка дисертација се састоји из три релативно заокружена и логички повезана дела, са укупно девет глава.

У уводу су изложени основни мотиви за израду докторске дисертације и укратко дефинисан предмет истраживања.

Први део дисертације, под насловом *ТРЖИШТЕ РАДА И СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ: ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКА АНАЛИЗА* (од 4. до 61. стране), посвећен је дефинисању основних појмова, као и најпознатијих и најчешће коришћених параметара и показатеља тржишта рада и социјалне искључености. Кандидат у првој глави овог дела рада истражује узроке неравнотеже на тржишту рада и последице до којих долази услед неусклађености понуде и тражње за радом. Поред конвенционалних показатеља тржишта рада: стопе запослености, незапослености, активности и партиципације, у дисертацији су подробније објашњени и неки индикатори који се користе у ЕУ, као и кључни показатељи тржишта рада Међународне организације рада.

У другој глави првог дела дисертације кандидат се бави генезом концепта социјалне искључености, као и њеним изворима, димензијама и типовима. Посебно је истражена веза образовања и социјалне ускраћености. Последње поглавље друге главе рада је посвећено методима истраживања и приказивања социјалне искључености. У фокусу су индикатори сиромаштва и мере неједнакости, као и Индексе хуманог развоја и показатељи социјалне искључености (Лакен индикатори).

Други део дисертације, под називом *УТИЦАЈ ТРЖИШТА РАДА НА СОЦИЈАЛНУ ИСКЉУЧЕНОСТ У БИХ, СРБИЈИ И ХРВАТСКОЈ* (од 61. до 203. стране) има централни значај и у оквиру њега кандидат детаљно испитује размере и профил социјалне искључености у посматраним земљама, анализира карактеристике њихових тржишта рада и сагледава улогу тог тржишта у генерисању и сузбијању социјалне искључености.

У првој глави, под називом *Социјална искљученост на простору БиХ, Србије и Хрватске*, разматра се утицај етничког и родног аспекта на искључивање појединаца из основних друштвених токова. Посебно се анализира образовна структура становништва и потврђује њена улога у процесу социјалног искључивања становништва БиХ, Србије и Хрватске. Кандидат идентификује најрањивије категорије становника у посматраним земљама, као што су: Роми, избегла и расељена лица, особе са инвалидитетом, стари и деца у вишечланим породицама, незапослени, као и лица са ниским нивоом образовања. При том се констатује да је нарочито тежак положај повратничке популације у Хрватској, БиХ и на Косову и Метохији.

Предмет пажње у овом делу рада (друго поглавље) су и регионалне сличности и разлика са аспекта социјалне искључености у поменутиим државама. Кандидат је поредио вредности Индекса хуманог развоја (за период 2000-2012. година) између БиХ, Србије и Хрватске, као и у односу на ЕУ, земље које су веома високо рангиране по том критеријуму и свет у целини. Анализа индекса појединих димензија (здравље, образовање и животни стандард) је потврдила најлошији положај становништва у БиХ, са аспекта постигнутог људског развоја.

Друга глава, под насловом *Тржиште рада као кључни извор социјалне искључености у БиХ, Србији и Хрватској*, детаљно се бави проблемом незапослености као једним од основних покретача и узрока социјалне изолације у наведеним земљама. Прво поглавље ове главе рада: *Карактеристике, стање и кретања на тржишту рада БиХ, Србије и Хрватске* даје преглед основних показатеља националних тржишта рада. Поред идентификовања фундаменталних узрока незапослености, пореде се кључне карактеристике радне снаге у БиХ, Србији и Хрватској. Важан сегменат ове анализе је и утврђивање размера и облика неформалног тржишта рада у свакој од посматраних земаља.

Поглавље под називом *Запосленост и незапосленост социјално угрожених и искључених*, кандидат је посветио анализи социјално искључених и угрожених према статусу на тржишту рада у разматраним земљама. Овај део рада, између осталог открива посебно рањиве категорије и групе становника и анализира различите показатеље тржишта рада за сваку скупину. Прети опасност да идентификоване групе нарочито угрожених попут Рома, особа са инвалидитетом или избеглих и расељених лица, остану „заробљене“ у зачараном кругу сиромаштва, социјалне изолације и незапослености. Запошљавање је препознато као основни механизам за постизање веће укључености рањивих

категорија становништва у друштвене токове, јер рад пружа осећај личне, породичне и друштвене корисности. Забрињавајући је налаз о дугорочно незапосленим лицима у БиХ, Србији и Хрватској, (првенствено посматраних скупина), јер незапосленост има не само тренутне последице по појединца, већ и дугорочне ефекте на каснији живот, нарочито младих људи који нису у процесу образовања, нити имају радно искуство. Посебно су апострофиране вишеструке озбиљне последице незапослености на индивидуалном, породичном и друштвеном плану. *Институције из области тржишта рада* је назив трећег поглавља ове главе, које је посвећено улози институција које се појављују на тржишту рада или својим деловањем остварују значан ефекат на његово функционисање. Указано је на основне функције националних служби запошљавања, а анализиран је и утицај синдикалних и других институција из области рада и запошљавања на делотворност тржишта рада. Четврто поглавље дисертације *Административни трошкови и пасивне мере на тржишту рада БиХ, Србије и Хрватске* усредсређено је на анализу функционисања националних служби запошљавања (кроз праћење прихода и расхода), као и пасивних мера тржишта рада, које пружају подршку незапосленим лицима. Указано је на чињеницу да трансформација пасивних у активне мере или политике тржишта рада пружа могућност продуктивног коришћења значајних финансијских средстава намењених накнадама и отпремнинама. Заједничка карактеристика све три посматране земље је да издвајања на име накнада за незапосленост чине већину расхода, а њима је обухваћено мање од 10% свих незапослених у 2012. години.

Трећи део докторске дисертације *МЕРЕ ЗА ПОБОЉШАЊЕ СИТУАЦИЈЕ НА ТРЖИШТУ РАДА И ЗА СУЗБИЈАЊЕ СОЦИЈАЛНЕ ИСКЉУЧЕНОСТИ У БИХ, СРБИЈИ И ХРВАТСКОЈ* (од 203. до 326. стране) указује на могућности решавања проблема социјалне искључености, кроз промену статуса на тржишту рада. У првој глави (*Могућности коришћења искустава развијених земаља у сузбијању социјалне искључености*) се анализирају социјална искљученост и незапослености у земљама Европске уније, уз сагледавање могућих мера за њихово сузбијање. Да је реч о важним питањима за ЕУ сведочи и чињеница да је борба против социјалне искључености постављена у сам центар стратегије „Европа 2020“. У овом делу рада је представљена Европска платформа за борбу против сиромаштва и социјалне искључености, а кроз показатељ ризика од пада у сиромаштво и социјалну искљученост (ARОPE) анализиран је положај нарочито угрожених група: особа са инвалидитетом, Рома, младих, незапослених лица радног узраста и старих.

Узроци и размере незапослености у европским земљама обрађени су у наредном поглављу рада. Најпре су идентификовани фактори који су довели до високих стопа незапослености у ЕУ. Преко одговарајућих показатеља утврђене су размере и динамика незапослености у периоду 2008-2012. година, за све земље чланице ЕУ. Нарочита пажња је посвећена анализи ситуације у оним земљама које се, као и посматране бивше југословенске републике, боре са високом незапосленошћу (попут Грчке и Шпаније).

У оквиру ове главе рада (поглавље *Сузбијање незапослености: могуће друштвено-економске мере*) истражена је палета расположивих мера срачунатих на сузбијање и спречавање незапослености у Европској унији. Следи преглед и систематизација активних и пасивних мера на тржишту рада ЕУ. Обрађене су све интервенције на тржишту рада које се, према методологији коју користи Еуростат разврставају у услуге, активне мере или политике тржишта рада и пасивне мере или подршка. Кандидат наводи и друге класификације мера за сузбијање незапослености, које се срећу у савременој литератури из овог домена. Повезивањем појединих мера са одређеним категоријама незапослених лица идентификовани су и циљеви које креатори одговарајућих програма и политика желе да остваре. Посебан одељак је посвећен издвајањима за активне и пасивне мере тржишта рада у земљама чланицама Европске уније, а обрађено је и питање покривености незапослених лица наведеним мерама на нивоу појединих држава у оквиру ЕУ.

У последњем поглављу прве главе овог дела рада под називом *Запошљавањем против социјалне искључености - добри примери из праксе*, кандидат је пажљивим одабиром примера, указао на деловање Европског социјалног фонда, чији је основни циљ постизање једнаких могућности за запошљавање свих грађана ЕУ, кроз подстицање предузетништва, пружање помоћи запосленима у потрази за бољим радним местима, као и незапосленим лицима у стању нарочите социјалне потребе.

Посебна пажња у раду је поклоњена *улози државе* у борби против социјалне искључености (друга глава трећег дела рада). Поред анализе система социјалне заштите у развијеним земљама

Европе, који су различито организовани, компарирани су и издвајања за социјалне трансфере међу државама чланицама ЕУ. Кандидат је испитао и систем социјалне заштите у БиХ, Србији и Хрватској, стављајући акценат на његову улогу и услуге које се пружају корисницима. Осим тога, утврђен је број прималаца услуга по категоријама и разматрана висина појединих накнада за сваку земљу.

Наредни одељак је посвећен анализи националних законских оквира и радно-правној регулативи у БиХ, Србији и Хрватској. И овом приликом се наглашава компликовано устројство БиХ као државе на чијој територији се примењују бројни прописи из области рада и запошљавања - они који важе за целу БиХ, само у Републици Српској, само у Федерацији БиХ, као и прописи који се односе искључиво на Брчко Дистрикт. Такође су детаљно приказани сви извори радног права у Србији и Хрватској.

Важан документ, којим се дефинишу национални циљеви у области рада и запошљавања, представљају *националне стратегије запошљавања*, којима је посвећено посебно поглавље рада. Европска унија је донела стратегију под називом „Европа 2020”, којом је дефинисано где би ЕУ требало да буде за десет година. У области рада и запошљавања ова стратегија је поставила циљеве који су инкорпорирани у националне стратегије земаља чланица Европске уније. Стратегије запошљавања БиХ, Србије и Хрватске, анализирани у овом сегменту рада, поред специфичних националних циљева, садрже и одговарајуће индикаторе, опис стартних услова, као и преглед очекиваних резултата.

Следећи комплекс питања тиче се *развоја људских ресурса и доживотног учења*. У прва два поглавља кандидат дефинише концепт доживотног учења, као и људског капитала и истражује достигнути степен развоја наведене форме капитала у БиХ, Србији и Хрватској. Евидентно је да БиХ има најнижи ранг у региону на плану развоја људског капитала како због миграција квалификованих радника, тако и због ниског квалитета и институционалне сложености образовног система. Потом се даје преглед најзначајнијих националних прописа којима се дефинишу циљеви у области образовања и обуке одраслих, као и политике целоживотног учења уопште. Треће поглавље овог дела рада истражује флексибилност и прилагодљивост радне снаге, као својеврстан изазов за све учеснике тржишта рада БиХ, Србије и Хрватске, нарочито у погледу смањења регулативе која се односи на запошљавање и отпуштање радника.

Четврту главу трећег дела рада кандидат је посветио *борби против дискриминације на тржишту рада*. Иако се дискриминација појединих група становника, попут Рома, среће врло често приликом уласка на тржиште рада, истраживање показује да је ова појава уочљива и међу запосленима, који се већ налазе у свету рада. Пажњу заслужује и родни аспект социјалне искључености с обзиром да се разлике у зарадама жена и мушкараца уочавају у све три земље. Свака од њих настоји да бројним кампањама и на друге начине, подигне свест својих грађана о потреби елиминисања дискриминације и начинима борбе против ове неприхватљиве појаве на тржишту рада.

У последњем делу рада, под називом *Оцена ефикасности националних мера активне политике тржишта рада*, напре су, на систематичан начин, представљене мере активне политике запошљавања, примењиване у периоду до 2012. године, у БиХ, Србији и Хрватској. Поред анализе циљних група којима су мере намењене, табеларно је представљен број укључених у активне програме запошљавања, као и износ средстава намењених за те сврхе у посматраним земљама. Такође су детаљно описани методи евалуације мера активне политике запошљавања: експериментални (научни) и неекспериментални, тј. квазиекспериментални методи (ненаучни), који се у потпуности ослањају на статистичке податке. Систематизоване су и друге, у литератури присутне, поделе метода евалуације утицаја активних политика тржишта рада.

У делу који је посвећен до сада спроведеним студијама ефикасности примењених мера активне политике запошљавања (у БиХ, Србији и Хрватској), указано је на чињеницу да за БиХ оваква истраживања нису вршена, а потом је дат преглед радова и студија на тему успешности спроведених мера у Србији и Хрватској. Намера кандидата је била да на основу резултата приказаних радова и студија, а пре преласка на сопствену емпиријску анализу, утврди које мере су се показале посебно делотворним, које је потребно прилагодити, а које би требало напустити, пошто нису дале ни приближно очекиване резултате.

У завршном делу овог поглавља, дата је *оцена ефикасности изабраних мера активне политике тржишта рада у БиХ, Србији и Хрватској за 2012. годину*. Кандидат је изложио методологију

истраживања и објаснио природу података на којима се то истраживање темељи. На основу расположивих статистичких информација, прикупљених и прилагођених потребама сопствене емпиријске анализе, утврђени су неопходни показатељи запослености за припаданике појединих (нарочито рањивих) категорија становника на које је примењена одговарајућа мера активне политике тржишта рада, као и припаднике истих категорија који у посматраном периоду ту меру нису користили. Након утврђивања „мртвог терета“ сваке мере (тј. броја лица која би била запослена и без коришћења те мере), дошло се до нето доприноса запошљавању сваке посматране мере у све три анализирани земље. Резултати истраживања су омогућили проверу исправности постављених хипотеза и валидности изложених теоријских ставова на примеру БиХ, Србије и Хрватске.

У оквиру закључка сумирани су главни резултати, изведени одговарајуће оцене и дате препоруке за вођење политике запошљавања у посматраним земљама током наредног периода.

5. Методе које су примењене у истраживању

У процесу израде докторске дисертације кандидат се ослањао на теоријске и методолошке принципе који су уобичајени у економској науци. Предмет и циљ истраживања определили су конкретне методе који су примењени у раду. Приликом избора одговарајућих метода кандидат је посебну пажњу посветио односу између теоријских сазнања и практично примењивих решења на тржишту рада. Тако су за потребе анализе и тумачења теоријских приступа феномена социјалне искључености и незапослености коришћени дескриптивни и компаративно-историјски метод.

Коришћењем дескриптивног метода, описиване су структура и дизајн програма сузбијања социјалне искључености, одређене појаве и процеси који су резултат имплементације програма социјалне и политике економског раста, институције релевантне за њихово креирање и спровођење, показатељи сиромаштва и социјалне искључености, циљеви који се желе постићи и др. Овим методом, описане су и класификоване различите мере активне политике запошљавања које се користе (или су се користиле) у ЕУ, БиХ, Србији и Хрватској, при чему је посебан акценат стављен на оне мере које су намењене специфичним категоријама становништва, чије су могућности запослења релативно ограничене.

Поред метода дедукције и индукције (логичких метода закључивања) кандидат је у значајној мери користио метод компарације. Спроведена је упоредна анализа одговарајућих индикатора и показатеља за посматране земље и ЕУ. Метод компарације је примењиван и приликом анализе различитих метода и модела, као и сагледавања могућих приступа истраживању социјалне искључености.

За рашчлањавање, класификацију и поређење показатеља тржишта рада и социјалне искључености коришћени су уобичајени математичко-статистички поступци, као и табеларни прикази.

Приликом обраде теме докторске дисертације кандидат се ослањао на релевантну домаћу и страну литературу. Коришћени су научни радови еминентних аутора, који се баве анализираним проблематиком са теоријског и емпиријског аспекта. Посебна пажња је посвећена оригиналним научним чланцима који су објављени у новије време. Већ урађене студије утицаја активних политика на исходе на тржишту рада у развијеним и анализираним земљама су се показале као важан извор информација. За проучавање наведене литературе коришћени су методи анализе и синтезе. Ови методи су нарочито примењивани за приказивање резултата до сада спроведених истраживања.

При оцени успешности мера активне политике тржишта рада, реализованих током 2012. године у БиХ, Србији и Хрватској, прикупљени су неопходни подаци из уобичајених званичних статистичких извора, првенствено од националних служби и завода за запошљавање. Применом статистичког метода ти подаци су класификовани и интерпретирани, израчунати су одговарајући статистички показатељи и анализирани добијени резултати. Статистички подаци и добијени резултати су приказани и разматрани хронолошки, географски, квалитативно и квантитативно.

У раду је коришћен и метод анализе садржаја докумената, као један од научних метода карактеристичних за друштвене науке. Применом поменутог метода, проучена је званична документација из области запошљавања и тржишта рада, са циљем да се истраже и оцене како

претходне, тако и актуелне институционалне претпоставке за креирање и спровођење адекватних социјалних политика и политика запошљавања у БиХ, Србији и Хрватској. За извођење одговарајућих закључака, коришћен је метод генерализације.

6. Остварени резултати и научни допринос

Тема докторске дисертације кандидата мр Велинке Томић је актуелна и недовољно истражена на простору БиХ, Србије и Хрватске. Спроведена теоријска и емпиријска анализа је дала значајне научне резултате и доприносе. Са теоријског аспекта, важност докторске тезе се огледа у афирмацији концепта социјалне искључености и његовом повезивању са тржиштем рада.

Научно-истраживачки допринос ове дисертације се огледа у чињеници да је кандидат, на њему својствен начин, обрадио питање социјалне искључености рањивих категорија становника и указао на могућности њиховог запошљавања, нарочито кроз програме политика тржишта рада и тиме дао несумњив допринос истраживању поменуте теме. У теоријском смислу, рад пружа увид у различита виђења проблематике која се разматра, при чему се прикупљена гледишта систематизују, сучељавају и критички преиспитују. Поред теоријске, рад има и значајну практичну вредност, јер доприноси бољем разумевању везе између феномена незапослености и социјалне изолације, што може бити важно за креаторе економске политике, посебно политика запошљавања и социјалне политике у посматраним земљама.

У дисертацији су на једном месту, детаљно и систематично, приказани и објашњени разноврсни индикатори тржишта рада, укључујући показатеље, који су развијени последњих неколико деценија од стране Међународне организације рада. Осим тога, значајна пажња је посвећена индикаторима сиромаштва, неједнакости, социјалне искључености и људског развоја, уз указивање на њихове предности и недостатке.

Рад афирмише мултидимензионалан приступ изучавању проблема социјалне искључености са тржишта рада. Објашњени су узроци и размере незапослености, нарочито у годинама након избијања светске економске кризе 2008, и сагледане материјалне, као и социјалнопсихолошке последице које незапосленост са собом носи.

Кандидат је, на основу спроведене анализе, потврдио постављену хипотезу да је незапосленост, а нарочито дугорочна незапосленост, кључна компонента социјалне искључености, која, заједно са сиромаштвом и социјалном изолацијом, формира зачарани круг. Из тог круга, како се показало, најтеже излазе следеће категорије становника: млади, особе са инвалидитетом, Роми, избеглице, повратници у предратна места становања, расељена лица и старије особе. Такође је доказано да статус појединца на тржишту рада увелико утиче на његову социјалну укљученост, односно инволвираност у различите сегменте друштвеног живота. Потврђено је да се у условима незапослености не редукују само приходи појединаца, већ и њихова мрежа социјалних односа, што смањује могућност да се поновно интегришу у друштвене токове. Другим речима, социјална искљученост повратно утиче на статус појединаца на тржишту рада.

На основу одабраних показатеља за земље Европске уније, као и за БиХ, Србију и Хрватску (која је онедавно чланица ЕУ) кандидат је анализирао и потврдио међузависност која постоји између развијености тржишта рада, са једне, и социјалног укључивања, са друге стране. Такође је, ослањајући се на компаративну анализу резултата пажљиво одабраних емпиријских истраживања спроведених на примерима развијених земаља, извукао опште закључке о феномену социјалне искључености.

Када је реч о посматраним бившим југословенским републикама, потврђено је постојање значајних међусобних разлика проистеклих из особености сваке државе, које се снажно рефлектују на национална тржишта рада. Хрватска, као пуноправна чланица ЕУ, има осетно боље показатеље запослености од БиХ, али и од Србије. Сви анализирани индикатори су показали напредак који је Хрватска постигла спровођењем бројних реформи у претприступном периоду. Потврђена је неусклађеност понуде и тражње на тржишту рада за све три анализирани земље. Хрватска, како се показало, остварује прогрес у реформама образовног процеса, развоју доживотног учења,

оспособљавању и усавршавању, али је и у Србији евидентан напредак у тим доменима, што се не би могло рећи за БиХ.

Бројне изнесене чињенице и подаци указују на дискриминацију у свим сегментима друштвеног живота у анализираним земљама. На тржишту рада постоји дискриминација на етничкој основи. У БиХ није егзактно утврђена, али се индиректно може доказати дискриминација приликом запошљавања повратника, Рома, особа са инвалидитетом итд. Такође, кроз више аспеката потврђено је постојање неравноправности између ратних војних и мирнодопских инвалида у приступу ресурсима, што упућује на додатне проблеме свесног подстицања дискриминације оних лица чији се инвалидитет не везује за ратна дешавања у БиХ. Неусклађеност законских прописа унутар БиХ, па и само уставно решење су извор социјалне искључености у овој земљи. Роми су препознати као изузетно угрожена етничка група у све три државе, а напредак у борби против дискриминације Рома је скроман. За Хрватску је питање дискриминације Срба велики проблем. Србима није омогућено да остваре своја имовинска права у Хрватској, нити су успели да постигну одржив повратак у отаџбину. Србија није решила питање интерно расељених лица, а осим тога била је суочена и са највећим приливом великог броја прогнаних са територије БиХ и Хрватске. Поред наведеног, анализа је потврдила и високу рањивост младих људи на тржишту рада у БиХ, Србији и Хрватској. Оно што је заједничко за све три посматране земље јесте уочена одлучност у обезбеђивању достојанствених услова живота за сваког грађанина и борба против свих појавних облика социјалне дискриминације и изолације.

Кандидат је значајну пажњу посветио анализи издвајања за пасивне мере на тржишту рада у ЕУ, БиХ, Србији и Хрватској. Компарација је показала да су у посматраним земљама ова издвајања много мања него у ЕУ. Иако недовољна, поменути финансијска средства чине највећи део средстава намењених политикама тржишта рада и представљају основни облик помоћи незапосленим. Да би се остварили циљеви поменутих политика потребно је реаловирати расположиве финансијске ресурсе од пасивних ка активним мерама на тржишту рада.

Приликом оцењивања успешности примењених мера активне политике тржишта рада у БиХ, Србији и Хрватској за 2012. годину, потврђено је да се појединим мерама или (адекватном комбинацијом одговарајућих мера) може утицати на подизање могућности запошљавања, првенствено, одређених рањивих категорија становника. На основу резултата спроведене анализе, кандидат је извео одговарајуће закључке и препоруке. Важно је истаћи да до сада нису рађена истраживања успешности мера активне политике тржишта рада у БиХ. За посматране земље је заједничко и то да се АПТР нису спроводиле у континуитету, већ са прекидима, због недостатка средстава, али и због неадекватних повратних информација о њиховој делотворности. Наиме, ни у једној земљи не постоји систематска евалуација ефикасности спроведених мера АПТР, због чега је тешко оценити које мере су постигле циљ, које треба прилагодити, а које треба одбацити као средство за подстицање запошљавања.

Оцењивање ефикасности појединих мера за све три земље је потврдило да на подизање опште запослености ове мере немају велики утицај. Ако се узму у обзир и трошкови који их прате учинак је додатно ослабљен. Одговор на проблем незапослености се налази у општем привредном расту, јер ће динамичан и здрав привредни раст довести до креирања нових радних места и до сузбијања незапослености.

Као посебан допринос рада истичемо свеобухватну и детаљну анализу постојеће регулативе у области рада и запошљавања, коју је кандидат спровео. Анализа је показала шта треба да се уради на плану усклађивања домаћих решења у овој области са решењима која постоје у ЕУ, како би се постигли циљеви задати националним стратегијама запошљавања и националним стратегијама социјалног укључивања.

Поменимо, такође, да је кандидат у својој докторској дисертацији представио најновије резултате истраживања социјалне искључености и активних политика на тржишту рада, ослањајући се на велики број научних чланака, монографија и књига.

Друштвени допринос ове докторске дисертације се огледа у чињеници да су сазнања до којих се дошло у истраживању примењена на БиХ, Србију и Хрватску, чија је позиција анализирана у односу на ЕУ. У томе се манифестује и њена научна, као и стручна вредност, односно допринос литератури која се бави анализом проблема у региону. Резултати до којих је кандидат дошао

разматрајући осетљива питања тржишта рада и социјалне искључености, могу да буду ваљан путоказ у дефинисању и координирању будућих стратегија, економских и социјалних политика на нивоу разматраних земаља.

7. Закључак

На основу увида у завршену докторску дисертацију кандидата мр Велинке Томић, магистра економских наука, под називом **„Тржиште рада и социјална искљученост – компаративна анализа на примеру БиХ, Србије и Хрватске“**, Комисија констатује да је кандидат, користећи релевантну научну методологију, као и бројну страну и домаћу литературу, успешно обрадио постављену тему. Комисија потврђује да је докторска дисертација урађена у складу са Пријавом коју су одобрили Наставно-научно веће Економског факултета Универзитета у Београду и Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду како у погледу предмета и циља истраживања, тако и у погледу садржаја. Исто тако, Комисија констатује да је остварен циљ истраживања и да докторска дисертација представља самостално урађено, оригинално научно дело, значајно са научног и ширег друштвеног становишта.

На основу свега изложеног, имајући у виду квалитет, значај, остварене резултате и научни допринос докторске дисертације кандидата Велинке Томић, магистра економских наука, под називом **„Тржиште рада и социјална искљученост – компаративна анализа на примеру БиХ, Србије и Хрватске“**, Комисија предлаже Наставно-научном већу Економског факултета Универзитета у Београду да је прихвати и одобри њену јавну одбрану.

У Београду, 24. септембра 2015. године.

Чланови Комисије:

проф. др Биљана Јовановић Гавриловић

др Горана Крстић, ванредни професор

проф. др Јуриј Бајец
